

Mellettünk elférsz

Ülj ide, a hátsó padba! Különös élményben lesz részed. Időutazás – visszatérés a nyolcvanas évekbe. Akár neveléstörténeti kalandozás-ként is megélhető, de olyan valós és eleven, mintha Tulit Ilona mellett ülnék hallgatóként, ama hátsó padban.

A szerző – magyartanárként, szaktanfelügyelőként – a szakellenőrzések során készített hihetetlenül pontos és részletes jegyzetei alapján teremti meg az akkori tanórák, tantermek légkörét. Bennünket is „odaidéz” e térbe és időbe olyan tanórai jelenetek elevenítésével, amelyek ma is tapasztalható pedagógiai, didaktikai problémákat vetnek fel az óraszervezéssel, irányítással, a tanári kérdéskultúrával, a gyermekhez fordulás gesztusaival és az irodalomoktatás valós olvasási szituációival kapcsolatban.

Úgy érzem, mintha ott lennék. Ama nyolcvanas évekbeli tantermekben. A felidézett tanórai epizódok elevensége önmagáért beszél. A felvetett problémákra (bizarr „jelenségek”-re is lehet számítani) fókuszálást a szerző finoman ironikus, helyenként önironikus (hisz a „hátsó pad”-ból figyelés nem kívülséget, hanem tanári reflexióként bevontságot is teremt) megjegyzései, illetve ártatlanul „csodálkozó” kérdései segítik. Készítetnek arra, hogy álljunk csak meg egy pillanatra: ezek nemcsak a korabeli tanítási gyakorlathoz kapcsolódó kérdések, hanem a mindenkori oktatás örökös problémái.

Én az akkori időkben (az 1982–1987 közötti időszakra vonatkoznak e kötet írásai) fejeztem be a középiskolát, kezdtem el egyetemi tanulmányaimat. Ezt csak amiatt említem, mert magam nem tanári, hanem diákállapotban élhettem meg ezt az időszakot, s feltehetőleg sokan lesznek, akik hasonló nézőpontból olvassák e kötetet. Hiszem viszont, hogy érdeklődéssel és tanulsággal forgathatják a sokkal fiatalabb tanárok, akár a jövő tanárjelöltjei is. Mert a történetek elmondása – hasonlóképpen a családi történetmeséléshez – gyökereinket láttatja, szocializációnk és identitásunk részeként.

Ugye-ugye, hogy kamaszkorából többünknek van olyan emléke, amikor dörrenő ajtóbecsapással arra gondoltunk: „Uram-atyám! Segíts nekem, hogy felnővén ne legyek olyan, mint az apám és az anyám”. Aztán telik-múlik, öregedik a ránk szabott idő, s gyermekeid szülőjeként egyszer csak észreveszed, hogy konfliktus-helyzetbeli tökéletlenségben ugyanúgy rikácsolsz, mint az anyád, s ugyanolyan dühvel csapkodod az asztalt, mint az apád. Ha gyermeked zokogva és duzzogva beviharzik a szobájába, s te is lehiggadsz, körbe is nézel: vajon én borultam ki, beszéltem így, vagy itt van az anyám is, talán az apám is? Igen, ott van – modellként.

Hasonlóképpen a tanárookra is jellemző ez a rejtett mintakövetés, hisz előfordulhat, még akkor is, ha csupa kitűnővel vizsgáztunk neveléstudományi tantárgyakból, hogy problémahelyzetekben (lehetnek kétségbeesett és tehetetlen pillanatai is a tanórának) nem az egyetemen tanult remekbe szabott elméleteket és módszereket hívjuk elő, hanem valamilyen régi tanulói emlékekből felvillanókat, amelyeket akkori, valamikori tanára-

ink is alkalmaztak, s amelyeket, tanulóként, persze hogy nagyon utáltunk. Ezért jó a hátsó padból figyelni az eseményeket, mert ez tükör (is), amelyben a reflektív pedagógus megpillanthatja önmagát – időnként csodálkozhat is saját tükörképén.

Ne legyintsünk rá, hogy rég volt! Mert az, amit megtapasztaltunk – akár akkori tanulókként, vagy a rendszerváltás után közvetlenül pályakezdő tanárnemzedékként – ott él rejtetten a szocializációnkban: a tananyagot már rég elfelejtettük; a gesztusokat, a reakciókat, a módszereket, a tanórai-tantermi történéseket a „rejtett tantervi” hatás lenyomataiként tudattalanul is őrizzük, hordozzuk – életre szóló tapasztalatként.

Szabó (1985) *A „rejtett” tanterv* című könyvében fejti ki, hogy az oktatási rendszer inerciájából fakadóan hiába változnak meg az iskolarendszer explicit funkciói (mert ugye ma már kompetencia alapú oktatásról beszélünk, korábban a sokoldalúan fejlett szocialista személyiség kialakítása volt a cél), mert a hivatalos dokumentumok átíródnak ugyan, a rendszer – épp mielőtt megváltozna, vagy újabb célokat deklarálna – tökéletesen bejárta egy korábbi nevelési eszmény rutinjait. A szocialista oktatás „eszmarendszere” tehát eltűnt a hivatalos szövegekből, de nem tűnt el „az iskola működő valóságából”. Mert a deklarált célok, a „legyen”, előre mutatnak, a tényleges gyakorlat viszont épp addigra járatta be a korábbi szemléletekhez igazodó „van” gyakorlatát. Szabó (1985) még egy érdekes jelenségre hívja fel a figyelmünket. Arra, hogy az iskolarendszer deklarált céljai és tényleges gyakorlata természetszerűleg fáziseltolódásban van, merthogy a célok mindig előbbre mutatnak annál, mint ahol a gyakorlat tart. Az elérendő célállapot „húzóerő”. Szabó szerint viszont ezt a funkciót a „célok” csak abban az esetben képesek megfelelően ellátni, ha köztük és a gyakorlat minősége – a »legyen« és a »van« – között a távolság nem akkora, hogy annak »szakadéknyi« mérete megrendíti a gyakorlat munkásaiban (a pedagógusokban) a célok elérhetőségébe vetett bizalmat, ami végső soron csüggedéshez, beletörődéshez, defetizmushoz vezet. A »legyen« és a »van« optimális távolság, s a belőle fakadó feszültség ugyanakkor elengedhetetlen a rendszer dinamikus működése szempontjából.”

Több okból is elidőztem a „rejtett” tantervnél. Az elsőt már a szocializáció, az „öröklődés”, a modellkövetés mentén érintettem. A másik megálló ebben az elidőzésben személyes. Tulit Ilona írását olvasván nem hallgathatom el, hogy az általa felidézett tanórai jelenetek miképpen rezonálnak a tapasztalataimra. 1989-ben kezdő – tökéletlenkedő, de bizakodó és akaró – tanárként magam is egy petróleumszagú tanteremben próbálgattam felemelkedni a „katedrális” méltóságához. Fel sem tűnt akkor: szinte észrevétlenül hozzá lehet szokni ahhoz, hogy csikorognak, csattognak a padok, hogy időt vesztegetünk a „Tanár elvtársnő, tisztelettel jelentem...” órakezdetessel. Figyelnem kellett, hogy ha véletlenül nem a szívem szerinti rám szabott térben mozgolódom, hanem a katedra dobogójára lépek fel, nehogy orra essem. Megszokott volt a mosolygó Ceaușescu képe, a címer; nem is gondoltam arra, hogy én ugyan háttal állok mindezeknek, de a tanulók, ha felpillantanak, e látvánnyal szembesülnek folyton. Jól fogtak a megszürkült, kopott szemléltető eszközök is, mert amikor a mássalhangzók rendszerét tanítottam, lesni lehetett, hogy melyik a zöngés, melyik a zöngétlen, hogy melyik zár-, fog- vagy ínyhang. Volt azért annyi „pedagógiai érzékem”, hogy amikor rögtönzéseként elemezni kellett pl. a *b* mássalhangzót különböző

szempontok mentén, megfordítottam a remek szemléltető eszközt, hogy a gyermekek ne láthassák. (Bevallom, mindmáig szégyenkezem emiatt.) És meglepődtem, amikor az egyik szemfüles kislány megérintette a könyökömet szünetben, s megkérdezte, hogy „Tanárné, maga mért nem mongya má, hogy arra is kíváncsi, hogy mi hogyan beszélünk otthon?” Csináltam azt, amit hetedízigen is sok magyartanár. Persze volt a fejemben egy csomó újdonság, de hosszú az út a felismeréstől a megismerésig. A tanterem berendezését, a mozgathatlan padokat, a csattogókat is természetesnek véltem. Hisz én is ilyen térben éltem, növekedtem, álltam-ültem éveken át. Csak később jöttem rá, hogy az interaktív oktatáshoz, csoportmunkához mennyire fontosak az ergonómiai feltételek. De láss csudát, hogy erről ugyan már rakatnyi szakirodalom olvasható, mégis – nem oly rég – az egyetemi tantermek némelyikéből kidobták a rozoga, de mozgatható asztalokat, székeket, és szép sornyi padlóba szegezett padosorokkal helyettesítették. „Szószékként” ott hagyták a korhadó deszkájú dobogót, hogy inkább ne koslasson a tanár, mert a semmibe léphet, üljön csak szép nyugodtan a katedra mellett. Mindezt azért meséltem el, mert Tulit Ilona írásaiban valamikori magamra ismertem.

Ugyanakkor ráéreztem még valami nagyon fontos, életre szóló „rejtett” tantervi hatásra. Én is voltam pionír, sőt osztagparancsnok is, első tüdőgyulladásom annak volt köszönhető, hogy téli időben fekete szoknyácskában, egy szál fehér ingben órákat álltunk az út mentén; a piros nyakkendő sem melegített. De azért fel voltunk készülve arra, hogy integthessünk, zászlócskákat lobogtathassunk a későre érkező, elfutó kocsiknak, amelyekben fontos emberek ültek. És máig elszorítja torkomat a hála, ha felidézem, hogy egyik tanárunk forró teát hozott, és megsúrolgatta a hátunkat. Meleg volt a tenyere.

Emlékszem arra is, hogy középiskoláig József Attila nekem annyit jelentett, hogy döntötte a tőkét. A magyartanárunk viszont versenyt szervezett: nem irodalmi vetélkedő volt, csak mindennapi tanóra, amelynek az volt a lényege, hogy felkészülésként József Attila verseket olvassunk, olvassunk, olvassunk. A tét pedig az, hogy ki tud kapásból citálni a megadott verscím alapján idézeteket. Mégsem volt mindennapi, mert sokunk csodálkozunk rá arra, hogy József Attila nem csak tőkét döntögetett.

Úgy gondolom, hogy nem csak a magam emlékeiről mesélek. Azt szeretném elmondani, hogy miközben e könyvet olvastam (ide idézve a *Kortárs torzulások* című fejezetet, annak *A törvény és a lehetőségek* alfejezetét, valamint a *Nem tréfának szánták* elborzasztó listáját), nemcsak arra jöttem rá, hogy az akkori oktatás pedagógiai köntösbe bújtatott ideológiája miképpen szabályozta a rendszert, kötötte gúzsba, bilincsbe a pedagógusokat, hanem arra is – hálátelt meghatódásként –, hogy volt tanáraink némelyike miképpen óvott, védett, hogy mi, akkori gyermekek, a torz világból a lehető legkevesebbet vegyük észre, hogy maradjon ép – nemcsak az eszünk, hanem a lelkünk is.

A harmadik szempont, ami miatt a rejtett tantervnel elidőztem, annak továbbgondolása – épp e könyv olvasásának köszönhetően –, hogy a Szabó (1985) jelezte rendszer működése, inerciája, az „öröklődés”, a modellek hagyományozódása a reflektált tanári magatartásnak, gondolkodásnak köszönhetően felülírható, megszüntethető. Új fejezet nyitható. Erre is találunk jó példákat e kötetben, amelyeknek köszönhetően az is megmutatkozik, hogy az oktatás szemléletének változása nem a rendszerszintű szabályozásnak,

a felülről irányított reformoknak köszönhető. Noha a kilencvenes években nagyon sokan hittünk ebben, több évtized elteltével józanul belátható, hogy csak a tanári kezdeményezés, az intézményi kultúrát alakító jó együttműködés és együtt gondolkodás hozhat szemléleti, gyakorlati változást. Gondoljátok csak el! A nyolcvanas évekbeli szakmai igényesség és együttműködés eredményeként olvashatjuk azokat a törekvéseket (A *Szemléletváltó kezdeményezések* fejezetben), amelyek azt láttatják, hogy a tanári önállósodás, „felnőtté válás” feltétele a gondolkodás, útkeresés, megújulás, kísérletezés. Méréseket és azok eredményeit, feladatlapokat, tankönyvhasználati tapasztalatokat, szövegekhez értelmezési szempontokat, kérdéssorokat oszt meg a szerző. Az irodalomolvasás, műértelmezés szemiotikai modelljét – amely az akkori tankönyvekben érvényesült, és újdonságba menő paradigma-ként értékelhető –, kiegészíti, továbbgondolja az itt olvasható feladatlapokban, értelmezési szempontokban; értékelméleti megközelítés érvényesül több mű olvasása kapcsán annak hitével, hogy a tizenévesek is érzékenyek és megfelelő tanári segítséggel képesek az értékészlelésre, az irodalmi szövegek értő olvasására. Nagyon izgalmas, hogy nemcsak a feladat-sorokat olvashatjuk, hanem az akkori tanulók munkáiból, véleményéből válogatást, illetve azok értelmezését. Úgy gondolom, hogy ezek a feladatlapok, műértelmezési szempontok vagy akár a régióhoz kötődő irodalmi vetélkedők is, nemcsak kulturális vagy neveléstörténeti érdekességek, hanem ma is lehetőséget kínálnak az akkori tankönyvekben szereplő szövegek tanórai olvasásához, értelmezéséhez, s mindezt úgy, hogy tanár és diák együtt hajol a szöveg fölé. Ez az együtt olvasás kíváncsisága – legalábbis engem – arra készítetett, hogy magam is olvassam újra a szövegeket, válaszoljak a kérdésekre, oldjam meg a feladatokat; igen, hogy olvassam újra a szövegeket a felkínált értelmezési szempontok mentén. Erre biztatnám a tanárkollégákat is, régóta gyakorlókat és kezdőket egyaránt.

Ha ez munkás feladatnak tűnik, nem kötelező. Másképp is bele lehet helyezkedni e könyvbe.

Mellettünk elférsz, helyet szorítunk itt neked is, a hátsó padban. Mert innen az is látszik, hogy bármely idők bármely helyzetében méltóság-, elégedettség- és biztonság-érzést csak akkor remélhetünk, ha nem végezzük, hanem erőnket feszegetve igényességgel, tisztességgel és szeretettel tesszük a dolgunkat.

Tulit Ilona (2021): *Hallgató a hátsó padban*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

Irodalom

Szabó László Tamás (1985): *A „rejtett” tanterv*. Oktatókutató Intézet, Budapest.